

„MEMORIILE” SAU CARTEA AUTODEFINIRII OMULUI DE CULTURĂ VALERIU (BARTOLOMEU) ANANIA

Prof. univ. dr. Carmen-Maria BOLOCAN
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”, Iași

Prof. dr. Pavel LUNGU
Seminarul Teologic Ortodox „Veniamin Costachi”, Mănăstirea Neamț

Abstract

Our study wishes to emphasize, as much as the text allowed us, the contribution of His Eminence Archbishop Bartolomeu to the development of the memorialistic genre, on the one hand, and the perspective fiction-reality of the events presented in these Memories. This book, Memories, constitutes, with no exaggeration, the “calling card” of the scholar Valeriu (Bartolomeu) Anania. In it the author establishes a parallel between his personal history and the social one, between diachrony and synchrony, it is a work of rediscovery and re-reading from the inside of the events yet placed under the uncertainty of signs. Synchronization with history is not the focus here, but a synchronization with himself, a subordination to his own conscience and not the adaptability to the artificial rules of society. History must not be looked for within the pages of this book, but the sensitive man, Valeriu (Bartolomeu) Anania.

Keywords: memories, self-definition, autobiography, fiction, reality, discourse.

Introducere

Apariția, la Editura Polirom din Iași, a masivului volum de *Memorii* al Părintelui Bartolomeu Anania a constituit, fără îndoială, evenimentul literar al anului 2008, reprezentând deopotrivă o autobiografie mărturisitoare, dar și o frescă istorică și culturală a lumii românești din ultimele șase decenii ale secolului trecut. Amalgam de stări și de sentimente, de meditații și de perfuzie de istorie, realități uneori îngrozitoare, redată cu o luciditate incredibilă, dar îmbălsămate cu un optimism care reînvie cititorul și îi permite să înainteze într-o lectură mai mult decât captivantă¹.

Avem astfel panorama unor epoci și regimuri politice diverse din istoria României, odată cu imaginea biografiei autorului, de la

adolescența și tentațiile legionare, încarcerările prin toate închisorile posibile, plecarea pentru siguranța lui în Statele Unite ale Americii, sub pretextul nevoilor Bisericii Ortodoxe Române din America, vizite ecumenice în India, Etiopia, Honolulu, Hawaii, moartea patriarhului Justinian, vremea patriarhului Iustin Moisesescu, retragerea la Mănăstirea Văratec, alegerea următorului patriarh Teoctist, la rolul jucat în tentativa de retragere din funcția de patriarh a Preafericitului Teoctist, alegerea lui Daniel Ciobotea, Episcop-vicar al Timișoarei și, mai târziu, Mitropolit al Moldovei, în 1990 și alegerea sa ca Arhiepiscop al Clujului în 1993. Moartea celui care l-a luat sub ocrotirea sa și s-a îngrijit de siguranța acestuia atât cât i-a stat cu putință, patriarhul Justinian Marina, care s-a petrecut în ziua de 26 martie 1977, aduce din nou schimbări în viața monahului Anania, având în vedere colaborarea necesară cu noul ales Patriarhul Iustin Moisesescu, cel care nu prea îl avea la inimă.

Însă cu tact și multă diplomatie, reușește să colaboreze și cu Iustin în cadrul Institutului Biblic pe care îl conducea. Dar patriarhul nu a putut uita colaborarea cu regretatul Patriarh Justinian și nu va avea susținere pentru multe alte proiecte, pentru care va hotărî să se pensioneze și să se retragă la mănăstire, alegând Mănăstirea Văratec, unde va petrece 22 ani în liniștea și pacea acestui loc. Aici va participa la cenaclul literar-muzical, condus de profesoara Zoe Dumitrescu-Bușulenga, respectiv maica Benedicta, unde se va întâlni cu oameni de seamă ai culturii române: Valeria Sadoveanu (văduva poetului scriitorului); Profira Sadoveanu (fiica scriitorului); Ștefania Velisar Teodoreanu (văduva lui Ionel Teodoreanu); de unde va ieși numai pentru conferințele de la Iași, București, Pitești, Alba-Iulia. Aici va scrie *Imn Eminescului*. Tot aici va scrie *Rotonda plopilor aprinși* și *Amintirile peregrinului apter*. Memorialistul Anania în această scriere se eliberează de orice fel de cenzură a discursului, iar amintirile se derulează în cascade².

I. *Memoriile*, „cartea de vizită” a omului de cultură Valeriu Anania

Imediat după apariția *Memoriilor* Înaltpreasfințitului Mitropolit Bartolomeu Anania, un șir impresionant de exegeți ai literaturii

¹ Cf. anomismia.wordpress.com/ Valeriu (Bartolomeu) Anania – scriitorul, poetul/ 19-05-2014.

² Cf. Valeriu Anania, *Memorii*, Editura Polirom, Iași, 2011, p. 93.

române, cu preocupări dintre cele mai variate (politologi, analiști ai fenomenului religios contemporan, critici și istorici literari) s-au grăbit să stabilească apropieri între destinul autorului și destinul cărții, între planul evenimential al scriiturii și trecerea prin vârste și istorii a scriitorului.

Puțini au fost însă aceia care nu s-au blocat în pățimașă decodare a faptului trăit, făcută cu speranța că o atare carte ar putea aduce lumină asupra unor secvențe socio-politice, religioase și culturale extrase dintr-un timp problematic și mozaicat al națiunii, insuficient lămurit cu instrumentarul de tip document. Indiscutabil, lectura *Memoriilor* se cere făcută și din această perspectivă, cu atât mai mult cu cât autorul însuși mărturisește, fără putință de tăgadă, că acest imbold a întemeiat sensul confesiunii prelungite în ani. Spun *prelungite în ani* întrucât prima parte a cărții (care acoperă perioada 1936-1966), după precizarea autorului, a fost redactată oarecum clandestin, la începutul anilor '70, în Statele Unite, și păstrată cu mare discreție, ca text de sertar: „E vorba de doamna Patricia Pâslaru, care mi-a păstrat manuscrisul într-un seif de bancă cu cifru secret. L-am recuperat în 2001, la cererea mea, prin episcopul Vasile Fluieraș. Tot de la soții Pâslaru am recuperat un sac cu corespondență selectivă din perioada mea americană”³; sau „Le-am scris în grabă, cu ochii pe calendar, fără meșteșug și fără pretenții, căutând să le țin amintirilor o curgere în timpul lor, care totuși suferă de unele aproximații”⁴, cuprinde momente din viața de copilărie, tinerețe, experiența închisorilor până la eliberarea din pușcărie și plecarea în Statele Unite ale Americii. Cea de-a doua parte (afereantă perioadei 1966-1993) are ca izvor însemnări mai vechi, recuperate și aduse într-o formă coerentă între anii 2004 și 2008, perioadă de așezare a gândului și de rememorare a momentelor destinului său: „Reiau scrierea *Memoriilor* mele după o pauză de treizeci de ani. Mâna încă nu-mi tremură, dar și-a pierdut elasticitatea, așa încât prefer să scriu la computer. Multe din reperele trecutului mi-au pierit din amintire, dar îmi sunt de folos câteva agende cu însemnări sumare. Nici acum nu urmăresc efecte stilistice; îmi propun doar să fiu veridic”⁵.

³ *Ibidem*, p. 7, nota 1.

⁴ *Ibidem*, p. 7.

⁵ *Ibidem*, p. 349.

Această a doua perioadă cuprinde: eliberarea din închisoarea de la Aiud; perioada petrecută departe de țară, când este trimis în misiune, în Statele Unite ale Americii; situația bisericii după moartea Patriarhului Justinian, cel care i-a fost ocrotitor; alegerea ca patriarh a lui Iustin Moiescu, Mitropolitul de la Iași; retragerea la Mănăstirea Văratec; perioada Patriarhului Teoctist; alegerea noului Mitropolit al Moldovei și alegerea sa ca Arhiepiscop al Clujului.

Memoriile, gestionate după o regulă nerostită a atoatecuprinderii, sunt, în fond, o carte paralelă de istorie individuală și socială, în sincronie și diacronie, operă de descoperire și relectură, din interior, a evenimentelor așezate încă sub incertitudinea semnelor.

Dincolo de caracterul documentar al *Memoriilor*, se pare că ne scapă, din grabă, din neatenție sau, pur și simplu, pentru că am căzut pradă unei afirmații provocatoare a autorului însuși, celălalt cod al cărții: acela de scriere memorialistică interioară, în mijlocul căreia tronează, autonom și solemn, *memorialistul*, un actant profund, determinat complet la nivel textual, congruent până la confuzie cu jocul pseudo-ficțional, căruia îi girează autenticitatea. Ne întrebăm, prin urmare, ce aduce cu sine această instanță a memorialistului și care dintre elementele recuzitei subterane condensează sensurile suprapuse istoriei trăite?

Bartolomeu Anania însumase anterior, după un ritual al parabolilor interioare și sub un cod al admirațiilor emancipate de orice angoase, șirul de mari întâlniri în idee și în destin, în ceremoniile literare din *Amintirile peregrinului apter*, *Rotonda plopilor aprinși*, *Cerurile Oltului*. În *Cuvântul înainte* al *Memoriilor*, autorul dezvăluie latențele protocolului mărturisirii într-un timp istoric problematic: „Nu am ținut niciodată un jurnal. Douăzeci și șapte de ani am trăit sub dictaturi, în România, când orice gând al tău încredințat hârtiei putea deveni obiect de incriminare și osândă”⁶. Ne amintim, în vecinătatea acestei afirmații, de un mai vechi gând al lui Marin Sorescu⁷, relevant pentru gestul *tăcerii de sine*: „De ce nu scriem în fond, noi, românii, jurnale? Nu e vorba în primul rând de lenea balcanică – pitoreasca lene balcanică – cu explozia de vitalitate și inteligență consumată în cafenele (...). Avem toate calitățile unor străluciți grefieri ai propriului nostru suflet, în expansiune

⁶ *Ibidem*, p. 5.

⁷ Marin Sorescu, *Caiete critice*, nr. 3-4, 1986, pp. 25-26.

continuă, ca și galaxia. Și cu toate acestea... Civilizația, așa cum se prezintă ea pe buza mileniului trei, aproape interzice jurnalul intim. Acest «intim» atrage curioșii. Scriitorul nu poate fi exact în jurnalul său, în primul rând din cauza familiei și, în al doilea rând, din cauza *impiegaților de mișcare*". *Impiegații de mișcare* (parabolă străvezie a totalitarismului comunist) instituieră codul chibzuinței intelectual-atitudinale, fapt pentru care prima parte a *Memoriilor* lui Bartolomeu Anania se constituie într-o veritabilă scriere din categoria memorialisticii de sertar, aparent un jurnal clasic cu deschidere eseistică, cu impact emoțional puternic pentru lectorul dispus să aducă o investiție personală, pe muchia dintre trăire și amintire.

Depășirea barierei istoriei a determinat prelungirea înspre cotidian a unor matrice emoționale care consumă uriașe forțe ale destinului autorului. Un soi de mit interior al ogîndirii de sine în sine pare să fie complementar interogațiilor cu dublu sens: dinspre identitate spre alteritate și invers. Asumarea trecerii prin vămile clipei instaurează convenția rostirii: „Vine o vreme când viața ta se cere rostită și altfel decât în graiul convențiilor sociale, mai adevărat adică și mai de-a dreptul, și atunci, în lipsă de altceva, ți-o iei de la capăt pe amintiri, de-a rostogolul, ca apa muntelui poticnită-n pietre, și o duci până unde poți”⁸. A retrăi clipa, „a o lua de la capăt pe amintiri, de-a rostogolul” impune vocația de a fi propria-ți cutie de rezonanță, mai ales dacă rostul este, ca în cazul lui Bartolomeu Anania, acela al unui chemat și ales în ordinea sacralului. Într-o atare condiție, fiecare moment al destinului, trăit sau rememorat, presupune un protocol epifanic al viețuirii întru Taină și, implicit, o acceptare a solitudinii care teaurizează și pecetluiește clipa cea repede. Libertatea interioară impune, în *Memoriile* lui Bartolomeu Anania, canonul discursului abrupt, ordonat după o logică a mozaicului din care, dacă desprinzi un fragment, prăbușești întregul înțeles al textului.

În *Ficțiunea jurnalului intim*, Eugen Simion⁹ semnala impactul filozofiei interioare a solitudinii asupra discursului confesiv, aspect absolut valid și la nivelul memorialisticii lui Bartolomeu

⁸ Valeriu Anania, *op. cit.*, p. 7.

⁹ Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim. 1 Există o poetică a jurnalului*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001, p. 15.

Anania: „Jurnalul este [...] o expresie a singurătății individului. Marea și mica singurătate. Proust spunea odată că putem considera cărțile drept *copii ai tăcerii* sau *copii ai singurătății*. Îl putem parafraza: jurnalele sunt operele singurătății, tăcerii, izolării și, nu de puține ori, jurnalele sunt fiice ale melancoliei, iar Diariștii – amanți ai solitudinii. În orice jurnal se aude un geamăt al ființei speriate”.

II. Structura *Memoriilor*

Prima parte a *Memoriilor* se articulează pe spontaneitatea introspecției, cumulată cu vocația autoreferențialității. Complexă și incitantă, obsesiv ancorată în „[...]soarta nenorocită a țării, roasă până-n măduvă de stricăciunea partidelor politice”¹⁰. „[...] Aceasta a fost pentru mine «biruința legionară». Restul s-a petrecut dincolo de sufletul meu.”¹¹ Adolescența verzuie a scriitorului evadează din determinările istorice propriu-zise (punctate ca simple constructe-suport pentru imperativele interiorității) și este motivată, tranșant, de tensiunile identitare și de capriciile adolescente: „trebuința imperioasă a unei regenerări morale prin cultivarea credinței în Dumnezeu, a cinstei, onoarei, eroismului continuu și spiritului de sacrificiu”, „rolul mesianic al românismului printre semințiile pământului”. Spectacolul și spectacularul intrării sub semnele legionarismului („Nu mai țin minte cum am evoluat. Cred că mi-a plăcut ideea în sine, conspirația mă fascina, gândul de a deveni *elită* mi-a gădilat orgoliul. Oricum, am acceptat aventura, am început să citesc broșurile Gărzii de Fier și m-am pomenit la o ședință a «mănunchiului de prieteni», un fel de stagiul pregătitor, la care se citea cu glas pe sfert și se cânta înăbușit”) nu se blochează, în scriitură, la îndosărierea progresivă a planului evenimential, ci se dezvoltă concentric, pe alocuri cu o inflație de meditații analitice ferme, ca și cum scriitorul avizat trebuie luat prin învăluire, radiant, ca o instanță observatoare căreia nu i se permite lenea de receptare, nici superficialitatea: cum eu, cel care mărturisesc, sunt un semn inepuizabil, tu, cititorul, trebuie să accepți funcțiile inepuizabile ale textului, permițându-i la nesfârșit să te provoace. Provocarea cea mare, chiar și acolo unde se întâmplă clivaje ale istoriei și sistemul

¹⁰ Valeriu Anania, *op. cit.*, p. 11.

¹¹ *Ibidem*, p. 16.

de referință al trăirii este contaminat de rateuri destinale și nu se mai reglează favorabil percepției pozitive, ține de compunerea și re-compunerea, pe fondul memoriei, a însăși paradigmei confesiunii.

Oricât se ferește, smerit, să evadeze din centrul de interes al opiniei publice, Bartolomeu Anania rămâne un purtător de mituri personale fără echivoc, pe care abia acum le cerne din mълul amenințător al analizelor eronate. Lectorul rutinier nu are ce căuta în fața unui astfel de mit, un fel de om-cetate, dacă nu acceptă convenția eliberării din prejudecăți și nu știe să negocieze sensul rânduit de memorialist, uneori polemic și contestatar, alteori autopersiflant și dus până pe prispa ludicului, cel mai adesea însă întemeietor de nostalgii suprapuse. Memorialistul se eliberează de orice tip de cenzură a discursului, are vocația fundamentării unui imaginar fluid și luxuriant sub raportul profunzimii. Memoria se derulează în cascadă, cinematografic, rezonanțele emoționale au ceva din exuberanțele matriceale ale omului sortit să nu cedeze niciunei forme de constrângere și gata oricând să se rostească pe sine fără inhibiții și iritări.

Memorialistul selectează piesele de rezistență ale viețuirii în regim de urgență și, dincolo de trecerea prin vârste, culturi, momente, lasă să circule șuvoiul cald de senzații și meditații întoarse către sine, devenite alchimie poetică. A nu lăsa să treacă pe lângă tine substanța sensibilă care umple clipa, care te așază în rost, aceasta pare să fie regula după care autorul stratifică fragmentele de destin. A nu rata Calea, adică. Nu întâmplător, *Memoriile* lui Bartolomeu Anania se construiesc pe principiul bulgărelui de zăpadă care, în rostogolire, primește noi dimensiuni interioare. Fin observator al preajmei, cu un senzor special activat pentru percepția harică, memorialistul se apleacă, fără grabă, asupra momentelor inaugurale ale ființei, fără a le sustrage istoriei, dar epurându-le de orice convenționalism. Tunderea în monahism, spre exemplu, devine un soi de canon pe care îl transcende disimulat, asociindu-l, peste ani, cu șansa reordonării interioare și a emancipării de sub livresc și surogate: „O clipă mi-a trecut prin minte să fug de sub mantie și s-o iau la goană. Dar m-am lăsat purtat așa, poate de însăși varga Domnului, care de mai multe ori după aceea avea să mă culeagă din răzlețiri și să mă readucă în turmă. [...] S-au schimbat vremurile, stăpânirea comunistă a găsit că Antimul e un centru de «misticism» în inima capitalei, a făcut ce-a făcut și i-a risipit călugării. M-am întristat

când, ieșit din pușcărie, am aflat că frumosul iconostas al Antimului fusese strămutat în Anglia, pentru trebuințele parohiei românești. Am dat de el în 1968, cu prilejul trecerii mele prin Londra, și i-am căzut înaintea și am plâns, de jalea lui și a mea; ne regăseam printre străini, după atâția ani, el cu aceleași icoane frumoase-n lumină, eu cu sufletul bântuit de vârtejuri, cu făgăduințele călcate și cu răstignirea făcută țândări”¹². Justificarea unui astfel de drum se încropește retrospectiv, la vârsta deplinei maturități, când pe retină au rămas doar certitudinile, nu și întrebările: „La 22 septembrie 1941 i-am spus Genovevei că nu mă însor cu ea, am lăsat-o pe Vicky plângând, i-am mulțumit jupânului Manole, i-am plătit doamnei Buliga chiria și am bătut la poarta mănăstirii Antim, cu un geamantan în mână. De ce am făcut-o, nici azi nu sunt în stare să spun. M-am întrebat adesea, privind în urmă, dacă nu cumva mi-a fost frică de război, dacă nu cumva mi-a fost teamă de viață, dacă nu cumva încercam, romantic, o aventură după modelul lui Arghezi. Oricum, e cert, nu am făcut-o din vocație. Nici nu a fost rezultatul vreunei premeditări. Dacă cu numai o zi înainte mi-ar fi spus cineva că mă voi face călugăr, mi-aș fi bătut joc de el. Cunoșteam foarte puțin, aproape nimic, din viața călugărească”¹³.

III. Particularități ale discursului în *Memoriile* părintelui Anania

Detaliul semnificativ și autoexigența spunerii de sine feresc vocea naratorială de hazard. Deși impresia este de spontaneitate fără rest, autorul își reglează mărturisirile după un protocol al surprizei textuale, fapt ce garantează armoniile estetice și validează fondul eseistic al scriiturii, spiritualizând-o. Fiecare fragment de destin se concentrează în jurul unui detaliu semnificativ, care umple orice fisură potențială între faptul trăit și cel narat, timpul devenind unul aproape palpabil, dimensionat după cutumele emoțiilor. Prima experiență carcerală, închisoarea Malmaison, cu lumea ei pestriță și incomodă, debutează sub semnul unei rupturi ontologice de familie, ceva se interpune între firescul cotidian și simbolurile ancestrale care au întemeiat ființa, legând-o de sacru: „La un moment

¹² *Ibidem*, pp. 37-38.

¹³ *Ibidem*, p. 34.

dat a încetat focul și agenții au început să ne culeagă, unul câte unul. Când a venit și la mine un oarecare, m-a percheziționat și mi-a căutat în servietă, unde a găsit un Eminescu cu un semn de carte, din mătase, pe care-l aveam de la Vicky. Dar semnul era de culoare verde și agentul m-a înjurat și mi-a trântit tocul bocancului în sprânceană, de mi-a dat sângele. Camioanele poliției erau înșirate, multe, la poarta cimitirului și porneau, pline, pe șoseaua Ștefan cel Mare. Am trecut în mare viteză pe la poarta tatălui meu”¹⁴, și se contrage, ca efect, într-un detaliu de dincolo de suferința primară „în ceea ce mă privea, eu realizez tot mai mult absurdul situației și nu m-am liniștit decât în momentul în care m-am întins pe prici și am descoperit, cu mare emoție, iscălitura lui Mitică, săpată în lemn cu un vârf de metal ascuțit. Am avut sentimentul unei părtașii de destin, menită să-mi răscumpere ceva din vina de a-l fi făcut pe fratele meu legionar”¹⁵.

Universul concentraționar revine obsesiv în amintirile lui Bartolomeu Anania și, surprinzător, nu dezvăluie atitudinea vindicativă, nu e un resentimentar, ci lucid și onest, cu maturitatea etică și spirituală cunoscută. Autorul se confesează, orientând semantica gândirii spre zona blândității și a iertării. Știe să găsească și să expună oazele de lumină și liniște într-un carusel al suferinței, are memoria fixată mai ales pe pozițiile celui ce vrea să înțeleagă rostul fiecărei încercări. Astfel se explică de ce în mijlocul unui topos carceral (mereu strămutat geografic), populat cu ființe aproximative, îmbibat cu mizeriile ființei, cu torționari extremi și gânduri mai sofisticate decât ale omului liber, cu purici și dureri ce par să țină de un imaginar grotesc-kafkian, amintind și de proza lui Sorin Titel¹⁶ (dar perfect reperabile actanțial în istoria subteranei neaoșe), Bartolomeu Anania găsește prilej de validare a preaplinului ființei, nu ratează șansa eternizării prin operă, are, adică, vocația alergătorului de cursă lungă printre obstacolele istoriei, pecetluind o experiență unică a scrisului ca formă de protecție și de igienă a sufletului: „Pe de altă parte mi-am zis: Nu știi cât ai să stai în pușcărie, un an, doi, zece. În nici un caz, acest timp nu trebuie să-ți fie sterp. Lucrează! Primele mele poezii, pe la vârsta de zece ani (eram în clasa

¹⁴ *Ibidem*, p. 29.

¹⁵ *Ibidem*, p. 30.

¹⁶ Sorin Titel (7 decembrie 1935, Margina, județul Timiș – 17 ianuarie 1985) a fost un eseist, romancier și scriitor român contemporan.

a treia primară), nu le-am scris. Păzeam vaca pe luncă, «îmi venea» o idee și o turnam pe versuri, mintal, strofă cu strofă; odată «făcută», poezia era și înregistrată în memorie și numai acasă, după ce i-o spuneam mamei, o transcriam într-un caiet. Ceva mai târziu am prins a face cunoștință cu «primejdia facilității», cu exemplele de muncă ale lui Eminescu și Caragiale, și am început să chinuiesc hârtia. Acum, în celulă, nu aveam nici hârtie și nici creion și nici vreun alt mijloc de a scrie; simpla bănuială a unei unelte de acest fel sau a unui asemenea exercițiu era socotită drept crimă și se pedepsea cu mare asprime. Dacă ei au o lege a secretului, îmi ziceam, o voi avea și eu pe a mea. Astfel am revenit la primele mele unelte, cerebrale, de lucru literar, la care nu gândeam că o să mă întorc vreodată. La început a fost extrem de greu să-mi fac creierul tăbliță și să «scriu» pe el. Operația cea mai dificilă nu era «scrierea» în sine, ci «ștergerea» variantelor inutile, la care ai renunțat după ce ai formulat un vers mai bun, o strofă care ți se pare perfectă; primele variante au tendința de a rămâne și de a nu ceda locul celor următoare sau celei definitive, singura care urmează să fie înregistrată și depozitată în memorie. Am început, precaut, cu lucruri simple, versuri scurte, rime împerecheate, spre a îndrăzni apoi tot mai mult spre forme pretențioase. Sentimentul izbutirii îmi lumina sufletul; munca aceasta era nu numai o sustragere de la anchetă și o umplere a timpului gol, ci un act de creație în sine, care mă împlinea. Am lucrat astfel cu regularitate și îndărătnicie, zi de zi, vreme de șase ani, oriunde m-am aflat, și am ieșit din închisoare purtând în memorie două piese de teatru complete și o mulțime de poezii, totalizând aproape douăsprezece mii de versuri. Din clipa în care am simțit că pot lucra, viața de pușcărie m-a interesat doar pe jumătate, poate nici atât; trăiam în universul meu interior, creșteam și mă împlineam cu fiecare vers; anchetatorii și gardienii mei mă credeau torturat de întrebări și incertitudini, în timp ce eu trăiam bucuriile inefabile ale creației”¹⁷.

Memorabile sunt și alegoriile construite retrospectiv cu privire la sărbătoarea Crăciunului într-un țarc de sârmă ghimpată, loc unde instituirea sacrului invalidează orice simbol torționar, făcând din victimă un purtător al harului: „A fost în anul acela, 1943, un Crăciun de neuitat, în țarcul cel mare al închisorii de pe Negru Vodă, pe zăpada bătătorită de tălpile pușcăriașilor. [...] O masă așternută

¹⁷ Valeriu Anania, *op. cit.*, pp. 257-258.

cu un cearșaf alb, în mijloc, era altarul, pe care așezasem o cruce, icoana Nașterii Domnului și o carte de slujbă. Îmbrăcat în stiharul diaconesc, cu orarul pe umăr, aveam la îndemână și o cădelniță cu tămâie, totul adus de la Mănăstirea Antim, prin părintele Grigore, care acum venea liber la închisoare, să-și viziteze și asiste prietenul. [...] Era liniște mare pe fețele supte ale acelor osândiți, încovaiați sub destine, iar corul a avut inspirația de a cânta răspunsurile încet, dulce, frumos, nuanțat, lipite de împrejurare. Era ger, iar nouă ni se făcuse cald și bine”¹⁸.

Se întâmplă la fel în peregrinările care duc pasul călătorului-diacon spre culmile muntelui, în mijlocul ciobanilor, reper arhetipal de care scriitorul se folosește magistral spre a reaminti datele cutumii ale existenței arhaice, neprofanate de legile parazitare ale lumii hipertehnologizate: „A doua zi urcam poteca lungă a Parângului și am dat de niște stâni. Ciobanii, care mă văzuseră de departe în dulama mea neagră, mi-au ieșit înainte și s-au bucurat, că de mult nu mai avuseseră un popă pe munte, și m-au rugat să citesc pentru oi, că nu e degeaba, că plătesc cinstit. Nu pricepeau nici în ruptul capului explicația mea că, de fapt, eu nu sunt preot, ci numai diacon, și că diaconul nu poate face o astfel de slujbă; se uitau la mine, mă vedeau popă în toată regula și au crezut că mă las greu la preț, și pe lângă bani mi-au făgăduit și un burduf de brânză, din cea mai bună pe care o au ei. Nu a folosit nici un argument, în afară de unul, care mi-a venit deodată în minte, și anume că nu am cartea la mine. În psihologia poporului, preotul *citește* și, oricât ar ști el pe de rost, dacă nu *citește* din carte, cele spuse de el nu au nici un preț, nu ajung la Dumnezeu”¹⁹. Această întâlnire cu *tainicul* ființei avea să deschidă calea spre simplitate ca normă, undeva pe pragul amintirii, reluate cinematografic, decriptându-se urmele eterne ale învecinării cu sacrul reperat în datele elementare ale iubirii aproapelui: „Nu-mi dădeam seama că noaptea aceea, și altele de acest fel, ca și buciumele de la Văratice, mi se așterneau molcom în suflet și aveau să iasă la iveală, altfel limpezite, în multele pagini ale *Mioriței*. Trecuse de miezul nopții când baciul mi-a așternut un cojoc pe iarbă și cu altul m-a învelit și mi-a pus o pereche de desagi vălătuc sub cap și s-a dus apoi și el în roata ciobanilor de

¹⁸ *Ibidem*, p. 61.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 83-84.

pază. Dimineța era bruma de un deget pe cojoc și mie îmi era cald înăuntru și câinii dormeau și ei pe lângă mine. Dar trebuia să mă scol. Gazdele mă rugau să mai rămân, dar eu aveam demonul neastâmpărului și nu-mi venea să sed”²⁰.

De altfel, fiecare secvență memorialistică este concentrată în jurul unei dimensiuni ritualice majore. Scriitorul, pătruns de o istorie relativă și mereu tentând evadarea de sub canoanele ei provizorii, experimentează la nesfârșit așezarea *între*: între dictaturi, între file de istorie personală, între culturi, între apropiați și resentimentari. Esențială este recuzita de instrumente intelectuale și afective care îi permite să dezvăluie, cu toate simțurile la pândă, subtilitatea alegerii. Nu sincronizarea cu istoria interesează, ci sincronizarea cu sine, subordonarea față de propria conștiință și nu adaptabilitatea la normele artificiale ale societății. Tocmai aici rezidă capacitatea de a face din fiecare poziționare față de propriile limite un spectacol autoreflexiv care, *largo sensu*, conotează o suită de alte potențiale viețuiri în același cod al căutării sacralului: „Prin negurile întăritate am zărit fantoma unei colibe de piatră, unul din acele adăposturi primitive pe care și le fac ciobanii pe înălțimi. Am aruncat câțiva bolovani în ușa de lemn și nu s-a mișcat nimic – am îndrăznit să mă apropii. Coliba avea un pătuc de scândură cioplită cu barda și, în mijloc, o vatră cu cenușă și câteva găteje stinse. Am aprins focul [...] și m-a prins un fel de frică; m-am așezat în genunchi, la pătucul acela de lemn, și am citit Paraclisul Maicii Domnului, cel dător de adăpost, și numai după aceea am băgat de seamă că micuța colibă avea deasupra câteva bârne încrucișate. Mințim când spunem că ne întâlnim cu intimitatea lui Dumnezeu în infinitul bolților cerești; Dumnezeul nostru cel mai apropiat se află sub cel mai scund acoperiș din lume. M-am liniștit ca prin minune și am așteptat să treacă *vremuiala*”²¹.

Memoriile sale adună dramele unor timpuri, dramele unor oameni, dramele unor generații, dar deopotrivă izbânzile, bucuriile și frumusețile unor clipe de viață și destin pe care Părintele Anania a știut să le mărturisească, uneori frust, alteori dojenitor și dojenindu-se pe sine, așa cum îi era firea. Aceste amintiri devin amestec de necruțare, verb acid, cinste sufletească, tandră iubire, însoțite

²⁰ *Ibidem*, p. 85.

²¹ *Ibidem*, p. 86.

adesea de un umor cu totul special. Ele constituie nu numai descrierea vremurilor cărora le-a fost contemporan, ci mai cu seamă, o lecție de viață. Lecția sa de viață, o lecție pilduitoare venită din partea unui pălmaș al vieții, obișnuit cu aerul tare al înălțimilor de gând, dar căruia nu i-au fost străine nici suferințele celor ajunși „la fund”²².

Pasajele cele mai savuroase, chiar dacă la prima vedere dramatice, ori de natură să descumpănească, prezintă relatări în care apar oamenii bisericii, ierarhi, simpli călugări sau preoți, teologi sau șefi ai departamentelor de la Culte, care alcătuiesc o parte mai puțin bună a celor care se aflau în fruntea bisericii și nu numai. Pe aceștia autorul îi descrie fără înconjur, arătând cum și-au făcut drum în ascensiune, clădit pe relații de complicitate între Biserică și Stat, prin comportamentul lor nu au făcut cinste Bisericii. Fie că oferă pagini presărate cu elemente de istorie a bisericii și de dogmă creștin-ortodoxă, fie că realizează evocări ale unor personalități (laice sau clericale) cu care și-a intersectat destinul, fie că readuce în discuție momente controversate ale politicii interne a României pe diferite perioade nevralgice ale istoriei naționale, fie că strămută interesul spre oameni simpli care au lăsat urme pe răbojul ființei, Bartolomeu Anania definește, dincolo de stratul evenimentelor trăite, condiția memorialistului implicat în reconsiderarea actului în sine al *scrierii de sine*²³.

²² Răzvan Ionescu, „Memoriile lui Bartolomeu Anania (1921-2011)”, în *Tabor*, anul V (2011), nr. 1 (aprilie), p. 8.

²³ Cf. Diana Câmpăan, „Dincolo de Memorii, memorialistul”, în *Tabor*, anul V (2011), nr. 1 (aprilie), p. 101.